

ΒΙΒΛΙΟΝ ΕΒΔΟΜΟΝ

ΤΟ ΔΙΚΑΙΟΝ ΚΑΙ Η ΠΟΛΙΤΕΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ ΕΝΑΤΟΝ ΑΙΩΝΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

Ἡ σύγχρονος περὶ δικαίου καὶ Πολιτείας θεωρία.

Ὁ Ἀναξαγόρας ἐδίδασκεν, ὅτι πρὸ τῆς ὀριστικῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου χάωδης ἐκράτει κατάστασις, « ὁμοῦ πάντα χρήματα ἦν »· μετὰ ταῦτα δ' ἐπελθὼν ὁ νοῦς, « οὐδενὶ μεμιγμένος χρήματι, ἀλλὰ μῦνος ἐφ' ἑωυτοῦ ὦν », τὰ πάντα συνήγαγεν ἐπὶ τὸ αὐτὸ διακοσμήσας καὶ ταξινομήσας. Πρὸ τοιοῦτου φαινομένου παριστάμεθα θεαταὶ ἀπὸ ἐνὸς αἰῶνος. Κατὰ πρῶτον ὁ ἄνθρωπος συγκεντροῦται, ὡς εἶπεν ὁ Ἐγελος, ἐν τῇ κεφαλῇ αὐτοῦ, δῆλα δὲ ἐν τῇ σκέψει, πείθεται δὲ ὅτι καθὰ ὁ νοῦς διεκόσμησε πάλαι τὸν φυσικὸν κόσμον, οὕτω καὶ νῦν ὁ ἀνθρώπινος νοῦς δικαιούται καὶ ὀφείλει νὰ διακοσμήσῃ τὸν ἠθικόν, τὸν κόσμον τῶν ἀνθρωπίνων χρημάτων, ἐπιφέρον τὴν πλήρη τάξιν καὶ ἄρμονίαν. Ἡ ἱστορία τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος εἶνε ἐναργὲς μαρτύριον τῆς πραγματώσεως τῆς ιδέας, καθ' ἣν ὁ βίος ἡμῶν δὲν ἐξελισσεται καθ' εἰμαρμένην, κατ' ἀδυσωπήτους νόμους στυγεραῆς ἀνάγκης, ἀλλ' ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τοῦ λόγου καὶ τῆς σκέψεως.

Πρότερον ἡ ἱστορία ἦτο δημιούργημα ἐνὸς ἀνθρώπου, μιᾶς τάξεως, μιᾶς φυλῆς. Σπανίως ἐκδηλοῦται καθολικὴ τις ιδέα ἐν τῷ ἀγῶνι τῶν φυλῶν καὶ τῶν ἐθνῶν, μαχομένων περὶ ἀπλῆς ἐπικρατήσεως. Φιλοδοξία καὶ φιλαρχία ἐνὸς ἔθνους εἶνε τὰ κρατοῦντα ἐλατήρια. Ἡ

πρόοδος δὲν ἐπιδραῖ ἐπὶ τοῦ συνόλου, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ μέρους· ἡ ἐπιστήμη ἐργάζεται ἀπορρήτως, μὴ κατανοουμένη προσηκόντως ἢ φοβουμένη τὴν καταδίωξιν. Κατὰ τὸ μέλλον καὶ ἦττον τοιαύτη εἶνε ἡ εἰκὼν τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας μέχρι τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος.

Ἡ γαλλικὴ Ἐπαναστάσις κηρύττει τὸν νέον τῆς ἱστορίας Δεκάλογον, ἀλλὰ προβάσα ἀμέσως ἐπέκεινα τῶν ἐσκαμμένων, ἀρνηθεῖσα ἀποτόμως τὸ ἱστορικὸν δίκαιον τῆς ἀνθρωπότητος καὶ ἐπιζητήσασα αὐθημερόν τὴν δημιουργίαν νέου κόσμου, ἠστόχησιν ἐν τῷ ἔργῳ αὐτῆς καὶ κατέληξεν εἰς τὴν βιαίαν πρὸς στιγμὴν ἐπάνοδον τοῦ παλαιοῦ καθεστώτος· ὁ λόγος τῆς νέας κοινωνικῆς πίστεως ἠμφισβητήθη ὑπὸ τῶν θεωρητικῶν τῆς θεοκρατικῆς καὶ ἱστορικῆς Σχολῆς ὡς ἀποκύημα φρενὸς παραπαιούσης. Οὕτως ἐπῆλθε κατὰ τὰς πρώτας δεκαετηρίδας τοῦ αἰῶνος ἀμείλικτος ἀγὼν μεταξὺ τῶν νεκρῶν συμβόλων τῆς παλαιᾶς πίστεως καὶ τῶν ἀποκαλύψεων τῆς νέας ιδέας. Σπανίως ἐξεδηλώθη ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἀγὼν τοσοῦτον σημαντικός, τοσοῦτον γιγαντιαῖος. Ὅποια ἐκ τῶν δύο δυνάμεων εἶχεν ὑπὲρ ἑαυτῆς τὸ δίκαιον τῆς ζωῆς, τὸ δίκαιον τοῦ μέλλοντος καὶ τῆς ἀληθείας; Ἡ παλαιὰ πίστις, ἧς ἔμπροσθεν ἔκυψαν τοσαῦται γενεαί, ἢ ἡ νέα, ἣτις ἤλπιζεν ἐπὶ τὸν κόσμον τοῦ μέλλοντος;

Τοιοῦτον ἦτο τὸ πρόβλημα, εἰς οὗ τὴν λύσιν ἐκαλεῖτο ἡ εὐρωπαϊκὴ ἀνθρωπότης κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον.

Ἄν ἡ πολιτικὴ διαιρῆ, ἂν τὰ ἐπίγεια πάθῃ καὶ συμφέροντα παρακωλύωσι τὴν ἀνενόχλητον ἐξέλιξιν τῆς ιδέας, ἡ ἐπιστήμη κέκληται ἐκ τῆς φύσεως αὐτῆς νὰ συμβιβάσῃ τὰ διεστῶτα. Εἶνε ἡ πνευματέμφορος Κασσάνδρα τῆς καταστροφῆς τῆς ἱερᾶς Ἰλίου, ἀλλὰ καὶ ἡ ἱέρεια τῆς ἀνεγέρσεως ἐπὶ τῶν ἐρειπίων λαμπροτέρου καὶ ἠθικωτέρου κόσμου. Τὸ αἰώνιον φαινόμενον τῆς γενέσεως καὶ τῆς φθορᾶς ἔχει τὸν φυσικὸν καὶ ἠθικὸν αὐτοῦ λόγον, ἀλλ' ἐπειδὴ παρίσταται τι ὡς κατ' ἀνάγκην γινόμενον, ὡς εἰμαρμένον, δὲν δικαιούται ἡ σκέψις νὰ κλίνη τὴν κεφαλὴν πρὸ τῶν γεγονότων, ὡς κατ' ἀνάγκην ἱστορικὴν ἐπελθόντων, ἐφ' ὧν οὐδὲν δύναται νὰ πράξῃ. Ἡ ἐπιστήμη, ἵνα ᾖ ἀληθής, ὀφείλει νὰ ἐργασθῇ ἐκ τῶν προτέρων τε καὶ ἐκ τῶν ὑστέρων, ἐξ ὑποκειμένου καὶ ἐξ ἀντικειμένου, νὰ εἰσδύσῃ εἰς τὰ ἀπόρρητα τοῦ βίου, ν' ἀναλύσῃ αὐτὰ, ἀναστρέφουσα κατὰ τὸ ἐνὸν τὴν ἐξέλιξιν τῶν γινομένων.

Εἶνε ἀληθές, ὅτι ἡ ἐπιστήμη δὲν ἐμφανίζεται ἀμέσως ἐν τῇ ἱστορίᾳ.

ὡς προτέρα τις, προφητικὴ δύναμις, κηρύττουσα τὸν λόγον τοῦ μέλλοντος. Ἐρχεται μετὰ τὰ γεγονότα, ἐξ αὐτῶν δὲ διὰ τοῦ κριτηρίου τοῦ λόγου ἀναγορεύει καθολικὰς ἀρχάς· ἀλλὰ τοῦτο δὲν σημαίνει ὑποτέλειαν αὐτῆς πρὸ τῶν δεδομένων. Ἐρμηνεύουσα ταῦτα, ἀναπτύσσει ἅμα τὸ πρόγραμμα αὐτῆς περὶ τοῦ παρόντος καὶ τοῦ μέλλοντος, ὅσον καὶ ἂν παρίσταται ἀμυδρὸν καὶ δυσδιάγνωστον. Ἄνευ τῆς διττῆς ταύτης ἀποστολῆς ὁ ἀνθρώπινος νοῦς θὰ ἐκέκτητο ὑπηρετικὴν μᾶλλον ἢ ἐλευθέραν καὶ αὐτόνομον σημασίαν.

Ἡ ἀνάγκη τοιαύτης κλήσεως τῆς ἐπιστήμης ἐκδηλοῦται κατ' ἐξοχὴν ἐν ταῖς σχέσεσι τοῦ δικαίου καὶ τῆς πολιτείας. Ἡ περὶ αὐτῶν ἔρευνα δὲν σκοπεῖ μόνον τὴν ἀνάλυσιν τῶν δεδομένων, τὴν ἀνακήρυξιν καθολικῶν νόμων, ἀλλ' ἅμα καὶ τὴν προπαρασκευὴν πρὸς τι κρεῖττον. Ἡ ἀνθρωπότης πρὸ τοῦ ἀνεωγμένου βιβλίου τῶν παρωχημένων ἡμερῶν δὲν γινώσκει μόνον ἑαυτὴν μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης, ἀλλ' ἐν συνειδήσει ὀρίζει τὸν κανόνα, καθ' ὃν ὀφείλει νὰ ρυθμίσῃ τὰ τοῦ μέλλοντος. Ἐν τούτῳ κεῖται ἡ ἀποστολὴ τῆς ἐπιστήμης καὶ ἰδίᾳ τῆς πολιτικῆς, δι' ἧς προὔπολογίζονται κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον, ἂν δὲν ἀποκαλύπτωνται πλήρη καὶ ἐναργῆ τὰ ἀπόρρητα τοῦ μέλλοντος.

Ἐπὲρ πάντα ἄλλον αἰῶνα τοιοῦτος εἶνε κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ὁ τοῦ καθ' ἡμᾶς χαρακτήρ. Ἡ ἐπιστήμη ἀνῆλθεν εἰς βασιλικωτέραν περιωπὴν. Ἡ πίστις πρὸς τὰ δεδομένα καὶ τὴν ἀποκάλυψιν δὲν εἶνε ἡ ἀποστολὴ αὐτῆς, ἀλλ' ἡ ἔρευνα. Αἱ λύσεις αὐτῆς καὶ τὰ πορίσματα δὲν ἔχουσιν ἰδεολογικὴν μόνον ἔννοιαν, ἐντρύφημα σχολαίων πνευματικῶν, ἀλλὰ δημιουργοῦσι καθήκοντα καὶ ὑποχρεώσεις. Ὁ δὲ κοινωνικὸς βίος διοργανοῦται κατὰ τὰ ὑπ' αὐτῆς τεθειμένα.

Ἡ πολιτικὴ ἐπιστήμη ἐν τῇ ὑπάτῃ αὐτῆς ἀκμῇ ἐζήτει διὰ τοῦ Πλάτωνος, τοῦ Ἀριστοτέλους, τοῦ Ζήνωνος, τοῦ Σενέκα φιλόσοφον βασιλέα, μνήμονα καὶ μεγαλοπράγμονα πρὸς ἐκτίμησιν καὶ πραγμάτων γενναίων ἰδεῶν. Ἦτο θεραπαινίς, οὐδέποτε βασίλισσα. Κατὰ τοὺς ἀκολουθήσαντας αἰῶνας μόνις ἐξεδήλου τὸν λόγον αὐτῆς, φοβουμένη τὴν προγραφὴν καὶ τὸ μαρτύριον· μόνις ἦτο ἀνεκτὴ. Ἄν ἡ τραγωδία τῆς σκέψεως καταδιωκομένης δὲν ἀνεπτύσσετο δημοσίᾳ ἐπὶ τοῦ θυσιαστήριου πλατείας τινός, ἢ ἐν ταῖς τρώγλαις ζοφερᾶς εἰρηκτῆς, παρίστατο τραγικώτερον ἐν τοῖς ἀποκρύφοις ἐνδικοιτήμασι τοῦ ἀγωνιζομένου ὑπὲρ τῆς ἀληθείας σοφοῦ, παλαιόντος κατὰ τοῦ πογήρου δαί-

μονος και ως ο Λούθηρος εκσφενδονωντος κατ' αυτου το μελανοδοχειον προς αποφυγην των πειρασμων.

Κατα τον αιωνα τουτον, μεθ' ὄλην την κατ' αυτης των εκ συστηματος απαισιοδοξων δυσπιστιαν, πρωταγωνιστει η επιστημη επι του ενεργου σταδίου της ανθρωπινης δρασεως. Αι πλεισται των συγχρονων ιστορικων μεταβολων δεν επηλθον εκ τυφλου πνευματος δυσαρσκειας ατομων η ομάδων κατα του καθεστωτος, αλλ' εξ υψηλοτερων και ηθικωτερων λογων. Κατεχλευασθη μεν η ιδεολογια υπο των εξ επαγγελματος και εκ συμφεροντος θετικων, αλλ' εν συνολω ταχιστα εγενετο αποδεκτον το κηρυγμα υπο πασων και των μαλλον αντιθετων κοινωνικων αποχρωσεων. Ουδέποτε ο ανθρωπινος λογος και η επιστημη εκλήθησαν τοσουτον επανειλημμένως αλλα και τελεσφόρως προς λύσειν των κοινωνικων προβλημάτων. Βεβαίως εν τη μετα πυρετώδους ταχύτητος διεξαγομένη ταύτη εργασία συγγέονται πολυλάκις το δυνατον μετα του αδυνατου, η χίμαιρα μετα της αληθείας, το εγκλημα μετα της αρετης, ο εγωισμός μετα της φιλανθρωπίας και της αλληλεγγύης εν ιλιγγιώδει ιδεων, παθων και συμφερόντων πανδαιμονίω. 'Αλλ' εν συνολω η ιστορικη εικων του δεκάτου ενάτου αιωνος παρίστησι θαυμασίως την αλήθειαν, κρατούσαν φωτεινήν δαδα και δίκην στεφανηφόρου 'Ηους ὀρμῶσαν να διασχίση τα σκότη της άγνοίας και της άνομίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Ἡ σύγχρονος περὶ Δικαίου καὶ Πολιτείας θεωρία ἐν Γερμανίᾳ. — "Ἐγελος, Κράουζε.

Ὁ μεταξὺ του δικαίου της Κοινωνικῆς Συνθήκης και του της ιστορίας και της παραδόσεως άγων εν Γερμανίᾳ εἶχεν εκδηλωθῆ μετα πολλῆς δυνάμεως κατα τας πρώτας δεκαετηρίδας του αιωνος, αλλ' η λύσις του προβλήματος ανεβλήθη μαλλον η επεταχύνηθη. Ἐκέρδησε μεν πολλὰ η επιστημη, αλλα το ἔθνος ελάχιστα. Τουναντίον, υπο την επίσημον αναγνώρισιν των δογμάτων της ιστορικῆς και θεοκρατικῆς

σχολῆς ἐπῆλθε στασιμότης καὶ ἀτονία ἐν τῷ κοινωνικῷ καὶ πολιτικῷ ὀργανισμῷ αὐτοῦ. Ἐν τοιαύτῃ καταστάσει κατενοήθη, ὅτι ἡ κοινωνία καὶ ἡ πολιτεία ἔπρεπε νὰ ἐρευνηθῶσιν ὡς λογικὰ δεδομένα, ἀλλ' ἅμα καὶ ὡς ὑφιστάμενα τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἱστορίας.

Ἡ νέα αὕτη σύνθεσις ἐν τῇ ἐπιστήμῃ τοῦ δικαίου καὶ τῆς πολιτείας ἐξεδηλοῦτο ἰδίᾳ διὰ τῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων τοῦ Ἐγγέλου καὶ τοῦ Κράουζε.

Ἀμφότεροι ὑπέστησαν τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Σχελιγγίου. Δι' αὐτὸν ἡ πολιτεία εἶνε τὸ ἐπὶ γῆς ἀντίτυπον τῆς θεότητος, ἡ ἀρμονικὴ ἐνότης τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἀνάγκης. Εἰς μόνον ὑπάρχει βίος, ὁ δημόσιος, ὑφ' ὃν ὀφείλουσι νὰ ὑποκύψωσι πάντα τὰ ἰδιωτικὰ συμφέροντα. Ἐντεῦθεν τὸ πρότυπον ἀληθοῦς πολιτείας εἶνε ἡ πλατωνικὴ· αὕτη εἶνε ἡ ὑψίστη παράστασις τῆς ἐνότητος καὶ τῆς πολλαπλότητος, ἐν ἀρμονίᾳ συνδέουσα πρὸς ἄλληλα τὰ ἀντίθετα ἀτομικὰ συμφέροντα. Καὶ ἡ μὲν ἀρχαία Πολιτεία περιελάμβανεν ἐν ἑαυτῇ τὴν ἐνότητα καὶ τὴν πολλαπλότητα ἐν ἀπολύτῳ συνδέσμῳ, τὰ δὲ ἄτομα ὑφίσταντο καὶ ἔδρων μόνον ἐν ταύτῃ καὶ διὰ ταύτης. Τούναντίον δὲ διάφορον ὅλως παρίστησι φαινόμενον ἡ νέα Πολιτεία. Ἡ ἀπόλυτος αὕτη ἐνότης δὲν ὑφίσταται· ἡ πολιτεία εἶνε μέσον, οὐχὶ δὲ σκοπός· τὸ ἰδιωτικὸν καὶ τὸ δημόσιον δίκαιον διατελοῦσι κεχωρισμένα, ἐντεῦθεν δ' ἐν τῇ σημερινῇ νομικῇ ἐπιστήμῃ κρατεῖ τὸ ἐμπειρικὸν μᾶλλον στοιχεῖον ἢ τὸ ἰδανικὸν τοῦ ἀνθρωπίνου βίου.

Ὁ Σχελίγγιος ἐθεώρησε τὴν πολιτείαν ὡς τι ἀπόλυτον καὶ ἐνιαῖον, τούτου ἕνεκα ὠλιγόρησε τὴν μελέτην τῶν μερικῶν αὐτῆς θεσμῶν. Ἀλλὰ παρέσχεν ὥθησιν εἰς τὰ μετὰ ταῦτα φιλοσοφικὰ συστήματα, καὶ πρῶτον τὸ τοῦ Ἐγγέλου, ἀποπειραθέντος νὰ συνδυάσῃ τὸ σύστημα τούτου καὶ τὸ τοῦ Φίχτου.

Ὁ Ἐγγελος ἀναγνωρίζει μὲν μετὰ τοῦ Ρουσσῶ καὶ τοῦ Φίχτου, ὅτι ἡ πολιτεία ἐδημιουργήθη ὑπὸ τῆς ἐλευθέρας βουλήσεως, ἀλλ' ἅμα δὲν παραγνωρίζει καὶ τὴν ἐπὶ τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων ἐπίδρασιν τῆς ἱστορίας. Ἐν τούτῳ κεῖται ἰδίᾳ ἡ ὑπεροχὴ αὐτοῦ ἐπὶ τῶν προηγουμένων θεωριῶν. Ἐθεώρησε τὴν γαλλικὴν Ἐπανάστασιν ἔργον τῆς σκέψεως τῶν παρελθόντων αἰώνων, κοσμοϊστορικὴν ἔχουσαν ἔννοιαν, ἀλλ' ἅμα δὲν παρείδε καὶ τὸ δίκαιον τῆς ἱστορίας, θαυμάσας τὸν Ναπολέοντα καὶ ἰδὼν ἐν αὐτῷ τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ παγκοσμίου πνεύ-

ματος (1). Ἀποπειρᾶται νὰ συνδέσῃ τὸν λόγον καὶ τὴν ἱστορίαν, θεωρῶν ταύτην ἐκδήλωσιν ἐκείνου ἐν χρόνῳ καὶ τόπῳ. *Was vernünftig ist, das ist wirklich; und was wirklich ist, das ist vernünftig.*

Τὸ δίκαιον εἶνε δημιούργημα τῆς ἐλευθέρας βουλήσεως. Ἡ ἐλευθερία εἶνε θεμελιώδης ὄρος τῆς βουλήσεως, ὅπως ἡ βαρύτης τῶν σωμάτων. Τό τε δίκαιον καὶ ἡ πολιτεία ἀπορρέουσι μὲν ἀπὸ ταύτης, ἀπλαῖ ὄντα ἔννοιαι κατὰ πρῶτον, ἀναπτύσσονται δὲ σὺν τῷ χρόνῳ ἐν τῇ ἱστορικῇ ἐξελίξει τῆς ἀνθρωπότητος.

Τὸ δίκαιον ὑφίσταται τριττὴν βαθμολογικὴν ἐξέλιξιν: ὡς ἀπλοῦν δίκαιον, ὡς ἠθικότης, ὡς κοινωνικὴ ἠθικότης.

Δίκαιον εἶνε ἐν γένει οὐχὶ τὸ ἀστικόν, ὡς ἐννοεῖται, ἀλλ' ἡ κοινωνικὴ ἠθικότης, ὁ πολιτικὸς βίος, ἡ παγκόσμιος ἱστορία, ἐν τῇ σφαίρᾳ αὐτοῦ εἰσερχόμενα καὶ πραγματοποιούμενα.

Τὸ δίκαιον ἐκδηλοῦται κατὰ πρῶτον ἐν τῷ ἀτομικῷ βίῳ τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ἐλευθέρα βούλησις παρίσταται ὡς πρόσωπον, ἔχον συνείδησιν τῆς ἐλευθέρας αὐτοῦ προσωπικότητος, εὐρισκούσης ὑπόστασιν οὐχὶ ἐν ἑαυτῇ, ἀλλ' ἐν ἐξωτερικῷ πράγματι, ἐστερημένῳ βουλήσεως. Ἡ πρώτη αὕτη σχέσις εἶνε ἡ ἰδιοκτησία.

Ἀκολουθῶς ἡ ἐλευθέρα βούλησις δημιουργεῖ νέαν σχέσιν. Τὸ πρόσωπον σχετίζεται πρὸς ἕτερον, ὅμοιον ἑαυτῷ· ἐκ δὲ τῆς σχέσεως ταύτης καὶ τῆς ἀναπτυσσομένης ἀλληλεγγύης ἀμφοτέρων, ἰδίᾳ τῆς ἀπὸ τοῦ ἐνὸς εἰς τὸ ἄλλο μεταβιβάσεως τῆς ἰδιοκτησίας, τῆς διὰ τῆς συνθήκης πραγματοποιήσης, παράγεται ἡ ἠθικότης (Moralität).

Ἐνταῦθα τὸ ἐλεύθερον ἄτομον, ὃ περ πρότερον εἶχεν ὀρισθῆναι ὡς πρόσωπον, καθίσταται ὑποκείμενον, γινώσκον τὴν διαφορὰν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ ἐν γένει, κατανοοῦν δὲ τὸν σκοπὸν τῆς πράξεως, ἣτις κατὰ τοσοῦτον εἶνε ἠθικὴ, καθ' ὅσον συμφωνεῖ πρὸς τινὰ σκοπὸν τοῦ ὑποκειμένου.

Μετὰ ταῦτα ἡ ἐλευθέρα βούλησις λαμβάνει νέαν, πληρεστέραν ὑπόστασιν ὡς κοινωνικὴ ἠθικότης (Sittlichkeit). Αὕτη εἶνε ἡ ἰδέα τῆς ἐλευθερίας, δι' ἧς ἐκδηλοῦται ἡ ἀλήθεια τοῦ ἐξ ὑποκειμένου καὶ ἐξ

(1) Grundlinien der Philosophie des Rechts, oder Naturrecht und Staatswissenschaft im Grundrisse.

ἀντικειμένου πνεύματος. Εἶνε ἡ ἐλευθερία, συνείδησιν ἑαυτῆς λαμβάνουσα, ἐν τῷ πνεύματι δ' ἐνός λαοῦ πραγμάτων εὐρίσκουσα.

Ἐν τῇ νέᾳ ταύτῃ ἐξελιξεί τὸ πνεῦμα ἀποκαλύπτεται ὡς *Οἰκογένεια*, ὡς *ἀστική Κοινωνία* καὶ ὡς *Πολιτεία*.

Ἡ Οἰκογένεια εἶνε ἡ πρώτη βαθμὶς τῆς κοινωνικῆς ἐνότητος· τὸ πρόσωπον καθ' ἑαυτὸ εἶνε ἀτελές, ζητεῖ δὲ νὰ συμπληρώσῃ τὴν ἐλλιπῆ αὐτοῦ προσωπικότητα διὰ τῆς ἐνώσεως μετ' ἄλλου προσώπου, ἀτελοῦς ἐπίσης. Ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ τῶν δύο ἀντιθέτων ἀτελειῶν, εὐρίσκουσῶν τὴν σύνθεσιν αὐτῶν διὰ τοῦ ἔρωτος, δημιουργεῖται ἡ οἰκογένεια, βασιζομένη ἐπὶ τοῦ γάμου, γινομένου οὐχὶ διὰ συμβάσεως, ἀλλὰ διὰ τῆς ἀμοιβαίας κλίσεως καὶ τῆς ἐλευθέρως ἀμφοτέρων τῶν εἰς γάμον ἐρχομένων συγκαταθέσεως, καὶ ὄντος μοιρογαμικοῦ, καθὸ σκοποῦντος τὴν φυσικὴν καὶ ἠθικὴν δύο ἀτελῶν προσώπων ἔνωσιν καὶ τελειότητα. Ἡ οἰκογένεια εἶνε ἐνιαῖον πρόσωπον, ὡς τοιοῦτον ἀντιπροσωπεύεται ἐξωτερικῶς ὑπὸ τοῦ ἀνδρός, ἡ δὲ ἐνότης αὕτη ἔτι μᾶλλον δηλοῦται διὰ τῆς ἰδιοκτησίας καὶ τῆς τεκνογονίας. Ἐν ὀνόματι τῆς ἐνότητος ταύτης τὰ μὲν τέκνα δικαιουῦνται νὰ τρέφωνται καὶ ν' ἀνατρέφωνται ἀπὸ τῆς κοινῆς οἰκογενειακῆς περιουσίας, οἱ δὲ γονεῖς ἔχουσι δικαιώματα ἐπὶ τῆς ὑπηρεσίας τῶν τέκνων. Ταῦτα ἐνηλικιούμενα καθίστανται ἐλεύθερα πρόσωπα, δυνάμενα νὰ δημιουργήσωσιν ἰδίαν οἰκογένειαν καὶ περιουσίαν. Οὕτω δὲ πρὶν ἢ ἐπέλθῃ ὁ φυσικὸς θάνατος τοῦ πατρός, σχηματίζονται ἕτεραι οἰκογένειαι πρὸ τῆς διαλύσεως τῆς ἀρχικῆς.

Ἐντεῦθεν δημιουργεῖται ἡ *ἀστική κοινωνία* (*bürgerliche Gesellschaft*), ἀποτελούμενη ἐκ πολλῶν οἰκογενειῶν, αὐτοτελῶν συγκεκριμένων προσώπων ἀπέναντι ἀλλήλων ὄντων. Αὕτη περιλαμβάνει τὸ σύστημα τῶν ἀναγκῶν, τὴν διὰ τῆς δικαιοσύνης ἐξασφάλισιν τῆς ἰδιοκτησίας, τὴν ἀστυνομίαν καὶ τὸ σωματεῖον. Ἡ ὀργάνωσις τούτου, ἡ ὀργάνωσις τῆς ἐργασίας συμβάλλεται εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς οικονομικῆς παραγωγῆς. Ὅτι ἡ ἱερότης ἐν τῷ γάμῳ, τοῦτο ἡ τιμὴ ἐν τῷ σωματεῖῳ, ὅπερ δὲν εἶνε ἀποκεκλεισμένη τάξις, ἀλλ' εὐρύτερος κύκλος κοινωνικῆς συνεργασίας, ἔνθα εὐρίσκουσι στάδιον ἐκδηλώσεως τὰ μεμονωμένα ἀτομικὰ συμφέροντα.

Ἄλλ' οὐδὲ τὸ σωματεῖον πληροῖ τὰς ἀνάγκας τῆς ἀστικῆς κοινο-

νίας. Ἐντεῦθεν τὸ ἐλεύθερον πνεῦμα ἀποκαλύπτεται ἐν τῇ Πολιτείᾳ, τῇ τελειοτάτῃ ταύτῃ τῆς ἀνθρωπίνης ἠθικότητος ἐξελιξεί.

Ἡ Πολιτεία εἶνε ἡ πραγμάτωσις τῆς ἠθικῆς ιδέας καὶ τῆς ἐλευθερίας, τὸ πνεῦμα, τὸ ἐν τῷ κόσμῳ λαμβάνον συνείδησιν τῆς ἑαυτοῦ πραγματικότητος. Παρίσταται δὲ τριχῶς: ὡς πολίτευμα (ἐσωτερικὸν δημόσιον δίκαιον), ὡς διεθνὲς δίκαιον (ἐξωτερικὸν δημόσιον) καὶ ὡς καθολικὴ ιδέα ἐν τῇ ἐξελιξεί τῆς παγκοσμίου ιστορίας.

Τὸ πολίτευμα εἶνε ὁ ὀργανισμὸς τῆς Πολιτείας, ὡς τοιοῦτον δ' εἶνε προῖον τοῦ πνεύματος τοῦ λαοῦ, ἔργον τῶν αἰώνων, πόρισμα τῆς ιστορικῆς, κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς ἔθνους τινὸς ἀναπτύξεως. Ἐκαστος λαὸς κέκτηται τὸ προσήκον αὐτῷ πολίτευμα, ἄρα οὐδὲν δημιουργεῖται ἀυθαίρετως ὑπὸ τοῦ ὑποκειμένου. Ὁ λαὸς ὀφείλει νὰ ἐκδηλοῖ ἐν τῷ πολιτεύματι τὸ αἶσθημα τοῦ δικαίου καὶ τῆς καταστάσεως αὐτοῦ· ἄλλως δύναται μὲν τοῦτο νὰ ὑφίσταται ἐξωτερικῶς, ἀλλ' οὐδεμίαν ἔχει ἐσωτερικὴν ἀξίαν. Βεβαίως κατανοεῖ τις ὡς ἄτομον τὴν ἀνάγκην κρείττονος πολιτεύματος, ἀλλὰ διαφέρει πολύ, ὅταν τὸ πλῆθος δὲν κατέχηται ὑπὸ τοιαύτης σκέψεως. Τοῦτο δ' ἐπέρχεται βραδύτερον.

Ἡ παλαιὰ διαίρεσις τῶν πολιτευμάτων εἰς μοναρχικά, ἀριστοκρατικά καὶ δημοκρατικά ἦτο ἀληθῆς διὰ τὰς περιστάσεις τοῦ κόσμου ἐκείνου. Ἀλλ' ἤδη, ὅποτε ἀρχὴ τῆς νέας κοινωνίας εἶνε ἡ ἐλευθερία τοῦ ὑποκειμένου, δὲν ἔχει ἀξίαν ἡ διαίρεσις αὕτη. Ἐντεῦθεν καὶ τὸ ἄσκοπον τῆς ἐρωτήσεως ποῖον τὸ κάλλιστον τῶν πολιτευμάτων, ἐξ ὧν οὐδὲν ἀνταποκρίνεται πρὸς τὸν τέλειον λόγον. Μόνη δὲ ἡ συνταγματικὴ μοναρχία εἶνε τὸ τελειότατον, τὸ πληρέστερον κατασκευάσμα τῆς νεωτέρας ιστορίας, διότι ἐν αὐτῇ ἅπαντα τὰ πολιτειακὰ στοιχεῖα ἐκπροσωποῦνται, εὗρισκοντα τὴν τελείαν αὐτῶν ὀργανικὴν ἀνάπτυξιν.

Ἡ Κυριαρχία ἐκπροσωπεῖται ὑπὸ τοῦ Μονάρχου, ὅστις εἶνε ἡ πληρέστερα ἐκδήλωσις καὶ παράστασις τῆς τοῦ λαοῦ κυριαρχίας, ἐμφανίζεται δὲ ὡς ἐσωτερικὴ καὶ ὡς ἐξωτερικὴ, ὅτε παρίσταται ἡ Πολιτεία αὐτοτελής καὶ αὐτόνομος ἀτομικότης ἀπέναντι ἄλλων αὐθυποστάτων τοιούτων. Ἡ Πολιτεία δικαιούται νὰ διεκδικῇ τὸ δίκαιον αὐτῆς κατὰ πάσης ἐχθρικῆς ἐπιδρομῆς, ἐντεῦθεν καὶ ἡ σημασία τοῦ πολέμου, μὴ ὄντος ἀπολύτως κακοῦ, ἀλλ' ἀναγκαίου. Συντελεῖ δ' οὗτος πρὸς τὴν ἠθικὴν τῶν λαῶν ὑγίειαν, ὡς ἡ κίνησις τῶν ἀνέμων

παρακωλύει τῆς θαλάσσης τὴν σῆψιν, εἰς ἣν ἤθελε ρίψη αὐτὴν διαρκῆς γαλήνη, ὅπως καὶ τοὺς λαοὺς ἢ αἰωνία εἰρήνη. Οἱ λαοὶ κτῶνται διὰ τοῦ πολέμου φυσικὴν καὶ ἠθικὴν εὐρωστίαν, ἐπίσης δὲ ταραχώδη ἔθνη κερδαίνουσιν ἐκ τῶν ἐξωτερικῶν πολέμων ἐσωτερικὴν γαλήνην.

Τὸ διεθνὲς δίκαιον τῆς Πολιτείας ἀπορρέει ἀπὸ τῶν σχέσεων αὐτονόμων Πολιτειῶν, αἰτίνας ὀρίζονται διὰ συνθηκῶν, ὧν ἡ παράβασις αἴρεται διὰ τοῦ πολέμου, μὴ ὑπάρχοντος πρὸς ἐπίλυσιν τῶν ἀναφρομῆνων δυσχερειῶν ἀνωτάτου ἀνεγνωρισμένου διαιτητοῦ. Γίνεται καθ' ἐκάστην λόγος περὶ τῆς ἀντιθέσεως μεταξὺ ἠθικῆς καὶ πολιτικῆς, πάντες δ' ἰσχυρίζονται, ὅτι ἡ δευτέρα πρέπει νὰ ὑποτάσσῃται εἰς τὴν πρώτην. Ἄλλὰ τοῦτο δὲν εἶνε ὀρθόν· ἡ εὐημερία Πολιτείας τινὸς ἀπαιτεῖ πᾶν ἄλλο ἢ τὴν εὐημερίαν τοῦ ἀτόμου· ὅτι ἄδικον ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τοῦ ἀτόμου, δίκαιον ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς Πολιτείας· καὶ ὅτι ἄδικον ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς, δίκαιον ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς παγκοσμίου ἱστορίας.

Ἐν τῇ ἱστορίᾳ κατὰ πρῶτον ἐξελίσσεται ἡ πραγματικότης τοῦ πνεύματος ἐν πάσῃ αὐτοῦ τῇ ἐσωτερικῇ καὶ ἐξωτερικῇ ὑποστάσει· δι' αὐτῆς συνδέονται πολιτεῖαι, λαοὶ καὶ ἄτομα, ὧν ἕκαστον παρίστησιν ἰδίαν ἀρχήν. Ἡ ἱστορία ἐκπροσωπεῖται ἐκάστοτε ὑφ' ἐνὸς λαοῦ, πρωταγωνιστοῦντος ἐν ὀρισμένην περιόδῳ, ἀλλ' ἀπαξ μόνον. Ὁ λαὸς οὗτος ἔχει τὸ ἀπόλυτον δίκαιον τῆς ἡγεμονίας ἐν τῇ συγχρόνῳ ἀναπτύξει τοῦ παγκοσμίου πνεύματος, τῶν πνευμάτων τῶν ἄλλων λαῶν μηδὲν κεκτημένων ἀπέναντι αὐτοῦ δίκαιον, μηδὲ καταριθμουμένων πλέον ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ἄτε τῆς περιόδου τῆς δράσεως αὐτῶν παρελθούσης.

Ὡς ἡ τοῦ Σχελιγγίου, καὶ ἡ τοῦ Ἐγγέλου θεωρία εἶνε ἡ τῆς ἀρχαίας Πολιτείας, ἣτις καὶ μόνη κέκτηται τὸ δίκαιον, τοῦ ἀτόμου ἐν ἥττονι μοίρᾳ τιθεμένου, ὑφισταμένου ἐν αὐτῇ μόνον καὶ δι' αὐτῆς· τὸ δίκαιον αὐτῆς ἄρα εἶνε τὸ ὑπέρτατον ἐν τῇ κοινωνίᾳ δίκαιον. Τοιαύτη εἶνε ἡ ἀληθῆς ἐννοια τῆς πολιτικῆς ταύτης πανθείας. Ὁ ἄνθρωπος ὡς ἄτομον στερεῖται παντὸς δικαιώματος· ἡ ἠθικὴ ἐκδηλοῦται διττῶς, ὡς ἠθικὴ τοῦ ἀτόμου καὶ ὡς ἠθικὴ τοῦ ἔθνους· ἡ πρώτη δὲ ὀφείλει νὰ ὑποταχθῇ καὶ ν' ἀναγνωρίσῃ τὸ κῦρος τῆς δευτέρας. Διὰ τῆς θεωρίας ταύτης καθιεροῦται ὡς ἀπόλυτον κοινωνικὸν δόγμα τὸ δίκαιον τῆς ἰσχύος. Βεβαίως ἡ πραγμάτωσις τῆς ἐλευθερίας εἶνε ὁ σκοπός, ὃν ἐπιδιώκει ἐν τῇ ἱστορίᾳ τὸ παγκόσμιον πνεῦμα· ἐν τούτοις κατὰ τὰ συμπερά-

σματα θεμελιούται ἡ φοβερωτάτη δουλεία τοῦ ἀτόμου ἢ τοῦ ἔθνους. Εἶνε ἡ ἀρχὴ αὕτη, ἡ ὀδηγήσασα τὴν γερμανικὴν πολιτικὴν τοῦ καθ' ἡμᾶς αἰῶνος, ἧς ὁ τέως ἀντιπρόσωπος πλέον ἢ ἄπαξ ἐπεκαλέσθη ἐν τῇ πολιτικῇ αὐτοῦ δράσει τὸν ἀνόσιον νόμον τοῦ πυρὸς καὶ σιδήρου, ἡ ἐκήρυξε τὸ πολυθρύλητον δόγμα *Gewalt vor Recht*; Ὁ Ἐγγελος ὑπῆρξεν ὁ προφήτης καὶ ὁ διδάσκαλος τῆς συγχρόνου γερμανικῆς πολιτικῆς ἐν τῇ ἀποθεώσει τοῦ πολέμου καὶ τοῦ δικαίου τοῦ ισχυροτέρου, καθὰ ισχυρίζονται οἱ πολέμιοι αὐτοῦ, ἡ διετύπωσε μόνον ἐν τῷ πολιτικῷ αὐτοῦ συστήματι τὴν μεταφυσικὴν ὄψιν τῆς ιδέας ταύτης, ἣτις πραγματικώτερον διετυπώθη ἀπὸ τοῦ πρώην ἀρχιγραμματέως τῆς αὐτοκρατορίας μέχρι τοῦ προφήτου τῆς κοινωνιστικῆς δημοκρατίας, τοῦ Ἐγγελιανοῦ Φερδινάνδου Λασσάλλ;

Ἡ γοτθικὴ μητρόπολις δὲν ἔχει τὰς ἀπλᾶς, ἀλλ' ἐλευθέρως γραμμὰς τοῦ ἑλληνικοῦ ναοῦ, στερεῖται τοῦ ιδεώδους κάλλους καὶ τῆς ἁρμονίας, τῆς ἐγκειμένης ἐν τῇ λιτότητι τῆς παραστάσεως καὶ τῆς ἐκτελέσεως· ἀλλ' ἡ μεγαλοπρέπεια αὐτῆς, ἡ μέχρι τῶν τελευταίων λεπτομερειῶν ἐξικνουμένη ποικιλία ἐκλαμβοῖ καὶ γοητεύει. Ἡ πολιτικὴ τοῦ Ἐγγέλου θεωρία κέκτηται τὰς τεραστίας διαστάσεις παγκοσμίου οἰκοδομήματος, περιλαμβάνοντος πᾶσαν τὴν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν ἀπὸ τοῦ ἀτόμου μέχρι τῆς τελειοτάτης καὶ πληρεστάτης αὐτοῦ ἀποκαλύψεως, τῆς ἱστορίας. Μεγίστη ὑπῆρξεν ἡ ἐπίδρασις αὐτῆς ἐπὶ τῆς κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς κινήσεως τῶν πρώτων δεκαετηρίδων τοῦ αἰῶνος. Ἀλλ' ὁ θρίαμβος δὲν διήρκεσεν ἐπὶ μακρὸν χρόνον· ἅμα δὲ τῷ θανάτῳ τοῦ αἰρεσιάρχου ἐπῆλθεν ἡ διάσπασις ἐν τοῖς κόλποις τῆς Σχολῆς. Ἡ βερολινεῖα Σίβυλλα ἐφθέγγετο ἔτι τοὺς ἀπορρήτους χρησμούς αὐτῆς ἐν γλώσσει κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἀκαταλήπτῳ, μὴ κατανοοῦσα ὅτι ἤρξατο περίξ βιαία πάλιν συγκροτουμένη, ἐπενεγκοῦσα ἀμέσως τὴν διάλυσιν τοῦ φιλοσοφικοῦ ἐκείνου συστήματος. Παραλείπω τὰς καθαρὰς ὑποδιαίρέσεις, ὑποδεικνύων μόνον, ὅτι ἀπὸ τῆς φιλοσοφικῆς ταύτης ὀπλοθήκης ὠπλίσθησαν ὁ ἄκρος ἀπολυτισμὸς καὶ ἡ ὀρθοδοξία ἐν τε τῇ ἐπιστήμῃ καὶ τῇ πολιτείᾳ, καὶ ἡ ἐπανάστασις. Ἐνῶ ὁ Λουδοβῆκος Φάγγερμπαχ καὶ ὁ Δαυὶδ Στράους, ὁ Βρύνω Μπάκουερ καὶ ὁ Μὰξ Στίρνερ, ἀρνούμενοι τὸ θεόπνευστον τῶν Γραφῶν καὶ τῶν παραδόσεων, κατέρριπτον τὸ κῦρος τοῦ Χριστιανισμοῦ, τῆς ἀληθοῦς θρησκείας τοῦ διδασκάλου, τῆς ἐνότητος τῆς ιδέας

καὶ τῆς πραγματικότητος, καὶ ἀνηγόρευον τὴν ἀθείαν ὡς τὴν τελευταίαν λέξιν τῆς προόδου καὶ τῆς ἱστορίας, οἱ ἐν Εὐρώπῃ ὁμολογηταὶ τῆς ἐπαναστάσεως καὶ τῆς ριζικῆς ἀνατροπῆς τῆς κοινωνίας, Μάρξ καὶ Λασσάλλ ἐν Γερμανίᾳ, Χέρτζεν καὶ Μπακουνίνης ἐν Ρωσίᾳ, ἐκηρύσσοντο ἀπόστολοι τῆς σκέψεως αὐτοῦ, τῆς φιλοσοφικῆς ταύτης ἀλγέβρας, δι' ἧς ἤλπιζον νὰ λύσωσι πάντα τοῦ ἀνθρωπίνου βίου τὰ προβλήματα. Ἀλλὰ . . . *quanto mutati ab illo!* Ὁ μὲν Ἐγγελοσ εἶχε κηρύξῃ τὴν πρῶστικὴν πολιτείαν ὡς τὴν τελευταίαν ἐκδήλωσιν τῆς ἱστορικῆς σοφίας τοῦ πνεύματος καὶ ἤδη οἱ μαθηταὶ ἐξ ὀνόματος τοῦ προφήτου ἐκήρυττον τὴν ἀνάγκην τῆς καταστροφῆς τοῦ οἰκοδομήματος, ὃ περ ἐκεῖνος εὔρισκε *λογικόν*, διότι ἦτο *πραγματικόν* καὶ τὴν δημιουργίαν νέας κοινωνικῆς τάξεως ἄνευ ἀρχῆς, Θεοῦ, προσωπικότητος, φιλοπατρίας, ἐνθουσιασμοῦ, πολιτείας.

Σύγχρονος σχεδὸν τοῦ Ἐγγελοσ ὁ Κράουζε καὶ ἀπὸ τῆς αὐτῆς σχολῆς ἐξελθὼν, ἐτράπη διάφορον τρίβον, κρεῖττον δὲ κατενόησε τὸν φυσικὸν καὶ ἠθικὸν ὀργανισμὸν τῆς ἀνθρωπότητος ἐν ταῖς μεγάλαις αὐτῆς ἐκδηλώσεσι, τῇ κοινωνίᾳ καὶ τῇ πολιτείᾳ. Ἡ ἐπίδρασις τοῦ συστήματος τούτου ἐνιαχοῦ ὑπῆρξεν εὐεργετικὴ, πολλὰ δὲ κακῶς κείμενα δύναται νὰ μεταρρυθμίσῃ καὶ βελτιώσῃ.

Τὸ δίκαιον εἶνε ἠθικὴ σχέσηις, δι' ἧς ἐπιδιώκει ὁ ἀνθρώπος τὴν πραγμάτωσιν τῶν ἀτομικῶν καὶ κοινωνικῶν αὐτοῦ σκοπῶν. Τὸ δίκαιον τοῦτο δὲν ὑφίσταται ἀπόλυτον παρ' ὠρισμένῳ ἀνθρώπῳ, ἀλλ' ἀπορρέει ἀπὸ τῆς κοινωνικῆς ἀμοιβαιότητος καὶ ἀλληλεγγύης, τῆς ἀναγνωρίσεως αὐτοῦ καὶ παρ' ἄλλοις ἀνθρώποις. Δὲν ἀνήκει ἄρα εἰς ἓν ἄτομον ἢ εἰς ἓν ἔθνος, ἀλλ' εἰς ἅπασαν τὴν ἀνθρωπότητα, μόνον δ' ὑπὸ τὸν ὄρον τοῦτον πράγματι ὑφίσταται καὶ λειτουργεῖ.

Τὸ δίκαιον σχετίζεται πρὸς τὴν ἠθικὴν, ἀλλὰ τὰ ὅρια τῆς ἐνεργείας αὐτῶν πρέπει νὰ ἦνε διακεκριμένα, ἄλλως ἐν περιπτώσει συγχύσεως ἀταξία ἤθελε κρατήσῃ ἐν τῇ κοινωνικῇ τάξει. Ἀλλ' ἡ τοιαύτη διάκρισις αὐτῶν οὐδαμῶς παραβλάπτει τὴν ἐνότητα. Ὑφίσταται δ' ἀλληλεπίδρασις μεταξὺ ἠθικῆς καὶ δικαίου.

Ἡ ἰδέα τοῦ δικαίου εἶνε καθολικὴ, ἀπόλυτος, αἰωνία· δὲν εἶνε δημιουργήμα τῆς ἀνθρωπίνης βουλήσεως, ἥτις δὲν δύναται νὰ τὴν καταστρέψῃ, ὀφείλει δὲ ν' ἀποδεχθῇ αὐτὴν ἐν παντὶ καιρῷ καὶ τόπῳ. Ἐπίσης ἡ ἰδέα τοῦ δικαίου εἶνε ὑπερτέρα τῆς ἀνθρωπίνης ἰδέας, καθὼ

ἔχουσα τὴν ἀρχὴν αὐτῆς ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, ὑφίσταται δ' ἐξελισσομένη ἐν τῷ βίῳ τὴν ἐπίδρασιν τῆς ιδέας ταύτης.

Πρωτόγονα δίκαια τοῦ ἀνθρώπου, ὡς ἠθικοῦ προσώπου, εἶνε ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ ἰσότης· ταῦτα δ' εἶνε ἀπαραβίαστα καὶ ἀναπαλλοτρίωτα. Καὶ ἡ μὲν ἐλευθερία δηλοῖ τὸ δίκαιον τῆς αὐτονόμου ἐνεργείας τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ σφαίρα, ἡ δὲ ἰσότης εἶνε δύναμις ἐνότητος. Ἀμφότερα ταῦτα τὰ δίκαια ἀντιτίθενται ἀλλήλοις ἐν τῇ πραγματώσει αὐτῶν, ἀλλὰ συνδυαζόμενα καὶ ἀρμονιζόμενα δημιουργοῦσιν ὑπερτάτην ἀρχὴν, τὴν κοινωνικὴν ἐνότητα· ἐν ταύτῃ δὲ κεῖται ἡ τελειότης τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Ὁ συνεταρισμὸς εἶνε πολυσχιδῆς· ἀντιπροσωπεύει πάσας τὰς φυσικὰς δυνάμεις τῶν ἀνθρώπων. Τοιαῦται εἶνε ἡ οἰκογενειακὴ ἐνότης, ἡ δημοτικὴ, ἡ ἐθνικὴ, ἡ ὁμοσπονδιακὴ πολλῶν λαῶν καὶ ἐπὶ τέλους ἡ παγκόσμιος ἐνότης τῆς ἀνθρωπότητος. Ἐκαστος ἠθικὸς σκοπὸς τοῦ ἡμετέρου βίου δημιουργεῖ ὡσαύτως ἴδιον συνεταρισμὸν· οὕτω δημιουργεῖται ἡ ὀρησκευτικὴ ἐνότης, ἡ ἐπιστημονικὴ, ἡ καλλιτεχνικὴ, ἡ βιομηχανικὴ, ἡ ἐμπορικὴ καὶ ἐπὶ τέλους ἡ πολιτικὴ — ἡ *Πολιτεία*.

Ἐπίσης πρωτόγονον δίκαιον εἶνε τὸ τῆς *ιδιοκτησίας*, τουτέστι τῶν ἐστερημένων βουλήσεως πραγμάτων, ἅτινα εἶνε προωρισμένα πρὸς θεραπείαν τῶν ἀνθρωπίνων ἀναγκῶν. Ἄνευ τῆς ιδιοκτησίας τὸ δίκαιον θὰ ἦτο ἀφηρημένον. Ἐπειδὴ δὲ ἕκαστος τῶν ἀνθρώπων, ὡς ἄτομον, ἔχει εἰδικὴν ἀποστολὴν, ἔπεται, ὅτι καὶ ἡ ιδιοκτησία εἶνε ἀτομικὴ, ἄρα δίκαιον πρωτόγονον, καθὸ ἀμέσως σχετιζόμενον πρὸς τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ, οὐχὶ δὲ παράγωγον καὶ ἀπὸ συνθήκης.

Ὁρμὴ ἀκατανίκητος ὠθεῖ τὸν ἀνθρώπον ἀπὸ τῆς σφαίρας τοῦ ἀτομικοῦ βίου εἰς κύκλον εὐρύτερον ἐνεργείας. Ἐντεῦθεν δὲ πηγάζει ἡ οἰκογένεια ὑπὸ τὸν νόμον τοῦ ἔρωτος, ἀπορρέοντος ἀπὸ τῆς ἀντιθέτου ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς φυσικῆς καὶ πνευματικῆς συστάσεως. Ἀμφότεροι ἐκπροσωποῦσι διάφορον κόσμον· παρὰ μὲν τῷ ἀνδρὶ πρωτοστατεῖ ἡ σκέψις, ἡ ἐνέργεια, ἡ θέλησις, ἐν ᾧ παρὰ τῇ γυναικὶ τὸ αἶσθημα, ἡ λεπτότης, ἡ ἀφοσίωσις. Τῶν ἀντιθέσεων τούτων καθιεροῦται ἡ ἀρμονία καὶ ἡ σύνθεσις διὰ τοῦ γάμου. Ἐκ τῆς ἀνομοιότητος τῶν ιδιοτήτων ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς δὲν παρακολουθεῖ ἡ ἀνισότης αὐτῶν, ὡς ἀπεδέξαντο πολιτισμοὶ τινες. Τὰς σχέσεις ἀμφοτέρων διέπει ἰσότης, σεβομένη

τὴν ἐκατέρωθεν ἀνομοιότητα, ἣτις διὰ τοῦ γάμου ἐκλείπει ἐν τῇ οἰκογενειακῇ ἐνότητι. Αἱ σκέψεις, οἱ πόθοι, τὰ αἰσθήματα ἐκατέρου τῶν φύλων ἱκανοποιοῦνται καὶ ἀναπτύσσονται διὰ τῆς οἰκογενείας καὶ ἐν τῇ οἰκογενείᾳ. Οὐδεμία δὲ ἐξωτερικὴ δύναμις δικαιούται νὰ ταραξῆ τὸν σύνδεσμον τοῦτον, ἐκτὸς μόνον ὅτε δύναται οὗτος νὰ καταστήσῃ ἐπισφαλῆ τὴν μονιμότητα καὶ τὴν ἐδραίωσιν τοῦ καθεστῶτος.

Ἐκ τῆς κοινωνικῆς ἐνώσεως πολλῶν οἰκογενειῶν σχηματίζεται ὁ δῆμος, ἀπὸ τούτου ἡ ἐπαρχία καὶ ἀκολουθῶς τὸ ἔθνος. Ἀμφότερα τὰ πρῶτα δέον νὰ διοργανωθῶσι κατὰ τὸ πρότυπον τῆς οἰκογενείας, ἀπολαύοντα ἀνεξαρτησίας τινός, μὴ δικαιούμενα ἐν τούτοις ν' ἀπορροφήσωσι τὴν ἀτομικότητα καὶ τὴν αὐτονομίαν τῶν κατωτέρων ὀργανισμῶν, ὁ δῆμος τὸν τῆς οἰκογενείας καὶ ἡ ἐπαρχία τὸν τοῦ δήμου καὶ τὸν τῆς οἰκογενείας. Ἐν τῇ ἀλληλεγγύῃ ταύτῃ πραγματοποιῆται ἡ πρόοδος τῶν κοινωνιῶν, ἡ ἀνεξαρτησία αὐτῶν καὶ ἡ ἐλευθερία.

Κατὰ τὴν αὐτὴν ἀναλογίαν δέον νὰ ὀργανωθῆ ἅπασα ἡ κοινωνία. Ὁ ἄνθρωπος ἀνευρίσκει ἐν αὐτῇ τὰ μέσα τῆς τελειώσεως καὶ τῆς ποικίλης ἀναπτύξεως, ὁ δὲ σκοπὸς αὐτοῦ ἐν γένει σχετίζεται πρὸς τὴν θρησκείαν, δι' ἧς ἐκδηλοῦται ἡ ὑψίστη μετὰ τοῦ Θεοῦ ἁρμονία. Ὁ ἄνθρωπος ἐπίσης ὀφείλει νὰ ἐπιδιώξῃ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ αἰσθήματος, ἐξ ἧς δημιουργοῦνται αἱ ἐπιστῆμαι καὶ αἱ τέχναι. Αὗται ὑποδιαίρουνται εἰς καλὰς καὶ ἐπωφελεῖς· καὶ ἐκεῖναι μὲν ἀφορῶσιν εἰς τὴν θεραπείαν τοῦ καλοῦ, αὗται δὲ σκοποῦσι τὴν μηχανικὴν ἐργασίαν καὶ τὴν θεραπείαν τῶν ὑλικῶν ἀναγκῶν.

Πρὸς πραγμάτων πάντων τούτων τῶν τοῦ βίου σκοπῶν οἱ ἄνθρωποι δέον νὰ συμπράττωσιν ἀλλήλοις κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον. Ὁ σύνδεσμος οὗτος καλεῖται δίκαιον, οὗ τὴν πραγμάτων δέον νὰ ἐπιζητῆ ἡ κοινωνία· τοῦτο δ' ἐπιτυγχάνεται διὰ τῆς Πολιτείας, ἣτις ὡς ἐκ τῆς ἀποστολῆς αὐτῆς κέκτηται τὴν σπουδαιοτάτην καὶ εὐρυτάτην ἐν τῷ βίῳ σημασίαν.

Αἱ ποικίλαι σφαῖραι τῆς ἀνθρωπίνης ἐνεργείας συνδέονται πρὸς ἀλλήλας ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἰσότητος· οὐδεμία δύναται ν' ἀξιώσῃ ὑπὲρ ἑαυτῆς εὐρύτερα δίκαια· εἶνε αὐτοτελεῖς ὀργανισμοὶ ἐν τῷ μεγάλῳ ὀργανισμῷ τῆς κοινωνίας. Οἱ δεσμοὶ οὗτοι τῶν ποικίλων κοινωνικῶν σκοπῶν δὲν εἶνε ὑποτεταγμένοι τῇ Πολιτείᾳ, ἀλλὰ προσηκόντως τεταγμένοι μετ' αὐτῆς, μὴ δικαιουμένης νὰ ἐξασκήσῃ ἀπόλυτον ἐπ' αὐ-

τῶν κράτος. Καὶ ὅποτε μὲν αἱ σφαῖραι αὗται λειτουργοῦσιν ἑναρμονίως, ἐκάστης ἐνεργούσης ἐλευθέρως καὶ αὐτονόμως, οὐδεὶς δικαιούται νὰ ταραξῆ τὴν λειτουργίαν ταύτην. Μόνον δ' ὅταν ἐπέλθῃ σύγκρουσις, ἄρσις τοῦ κοινωνικοῦ συνδέσμου, τοῦ δικαίου, καθῆκον ἔχει ἡ Πολιτεία νὰ ἐπαναγάγῃ τὴν τάξιν, ἀποκαθιστῶσα τὸ παραβιασθὲν δίκαιον. Ἡ ἐντολὴ δ' αὐτῆς αὕτη εἶνε διαιτητικὴ μᾶλλον, μεσολαβητικὴ ἢ αὐταρχικὴ.

Ἡ Πολιτεία ὡς ἐκ τοῦ προορισμοῦ αὐτῆς οὐδεμίαν δικαιούται ν' ἀνακηρύξῃ ὅτι πρεσβεύει θρησκείαν, οὔτε νὰ εὐνοήσῃ ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν σχολὴν ἐν ταῖς τέχναις καὶ ταῖς ἐπιστήμαις, οὐδὲ νὰ προστατεύσῃ ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν πολιτικὴν μερίδα, τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ ἐμπορικὸν ἢ βιομηχανικὸν σύστημα. Τοῦναντίον ὀφείλει νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς ὅλα τὰ θρησκευόμενα, εἰς ὅλας τὰς ἐπιστημονικὰς σχολὰς, εἰς τὰ ἐμπορικὰ ἢ βιομηχανικὰ συστήματα, ἐλευθέραν λειτουργίαν, καθ' ὅσον συμφωνοῦσι πρὸς τὰς ἀρχὰς τοῦ δικαίου καὶ δὲν παραβιάζουσι τὴν κοινὴν ἢ τὴν μερικὴν ἀνάπτυξιν καὶ ἐλευθερίαν.

Τὸ δίκαιον δὲν δημιουργεῖται διὰ συμβάσεως, ἀλλὰ στηρίζεται ἐπὶ τοῦ λόγου· οὐδὲ δύναται νὰ πραγματωθῇ ὑπὸ πάντων τῶν πολιτειακῶν εἰδῶν ἢ ὑπ' ἐκείνων, ἅτινα συμφωνοῦσι μᾶλλον μετὰ τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου. Μόνον ἄρα ἐν τῇ πολιτείᾳ ἐκείνῃ, ἣτις συμφωνεῖ τῇ ιδεώδει, ἐξελίσσεται τὸ δίκαιον· αὕτη δὲ εἶνε ἡ ἀμερικανικὴ Συμπολιτεία, ἧς ὕστεροῦσιν αἱ ἄλλαι σύγχρονοι πολιτεῖαι.

Ἡ Πολιτεία παρακολουθεῖ τὴν ἐξέλιξιν τῆς ἀνθρωπότητος καὶ ὑφίσταται τὰς ποικίλας αὐτῆς μεταμορφώσεις. Καθ' ὅσον λαὸς τις ἀναπτύσσεται, λαμβάνων τῆς ἠθικῆς αὐτοῦ ἐλευθερίας συνείδησιν, τείνει νὰ διατυπώσῃ τὴν πολιτείαν αὐτοῦ, ὅσον ἔνεστι τελειότερον. Καὶ κατὰ τύπον μὲν ἡ πολιτεία εἶνε μοναρχικὴ, ἀριστοκρατικὴ, δημοκρατικὴ. Ἀλλ' οἱ τύποι οὗτοι σπανίως ἐκδηλοῦνται καθαροὶ καὶ ἀμιγεῖς. Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἰσχύει ἕκαστος τῶν τριῶν τούτων, παρομαρτοῦσι δ' ἐπίσης καὶ πολιτειακὰ στοιχεῖα τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ τύπου. Ἐντεῦθεν καὶ τὸ ἔκπαλαι ἐξαρθρὸν ὡς ἄριστον πολιτειακὸν εἶδος, τὸ σύνθετον ἐκ τῶν τριῶν ἢ τῶν δύο εἰδῶν, οὗ ἡ πραγμάτωσις ἐπεδιώχθη κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους διὰ τοῦ λεγομένου συνταγματικοῦ πολιτεύματος (1).

(1) Philosophie der Geschichte — Das System der Rechtsphilosophie.